

تأثیر مدیریت آب شور بر خاک و عملکرد گوجه فرنگی در آبیاری قطره ای زیرسطحی

مسعود نوشادی^{۱*} و رضا شهرکی مجاهد

دانشیار بخش مهندسی آب دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز.

noshadi@shirazu.ac.ir

دانشجوی سابق کارشناس ارشد بخش مهندسی آب دانشگاه شیراز.

Reza.shahraki.m@gmail.com

چکیده

در این پژوهش اثر روش آبیاری قطره ای زیر سطحی تحت شیوه‌های مدیریتی آبیاری متناوب یک در میان (M_1) و متناوب نیم در میان (M_2) با شوریه‌های مختلف بر خاک و عملکرد گوجه فرنگی بررسی شده است. تحقیق حاضر در زمینی به مساحت تقریبی 320 m^2 و در ۳۰ کرت انجام شد و قطره چکانها در عمق ۱۵ سانتی متری از سطح خاک قرار داده شد. به منظور در نظر گرفتن اثر متقابل سطوح شوری و شیوه مدیریتی (M_1 و M_2)، از طرح آماری کرت‌های خرد شده با سه تکرار استفاده شده که در آن شیوه مدیریتی به‌عنوان فاکتور اصلی و سطوح مختلف شوری فاکتور فرعی بود. سطوح مختلف شوری $0, 2, 4, 6, 8, 10$ dS/m (S_0, S_1, S_2, S_3, S_4) بود. نتایج نشان داد که با افزایش شوری آب آبیاری عملکرد گیاه گوجه فرنگی کاهش یافته و بیش‌ترین و کم‌ترین عملکرد بترتیب مربوط به تیمار M_2S_0 ($52/437\text{ ton/ha}$) و M_1S_4 ($23/363\text{ ton/ha}$) می‌باشد. همچنین شیوه مدیریتی یک در میان نسبت به مدیریت نیم در میان $17/77$ درصد عملکرد کمتری داشته است. میزان آب کاربردی با افزایش سطح شوری کاهش یافته و در نتیجه بازدهی مصرف آب افزایش یافته است. بیش‌ترین بازده کاربردی مربوط به تیمارهای M_1S_4 و M_2S_4 (به ترتیب $7/78$ و $7/77$) می‌باشد. مقادیر EC_e در اعماق مختلف تا عمق ۹۰ سانتی متری نشان داد که حداکثر EC_e در اعماق مختلف در تیمار M_2S_4 ($3/36\text{ dS/m}$) رخ داده است.

واژه های کلیدی : آبیاری متناوب ، بازدهی مصرف آب ، شوری مدیریت

۱- آدرس نویسنده مسئول: شیراز، دانشکده کشاورزی، بخش مهندسی آب

* دریافت: تیر ۱۳۹۲ و پذیرش: اردیبهشت ۱۳۹۳

مقدمه

کاهش نیاز به آب متعارف در مناطقی که با کمبود آن مواجه می‌باشند گردد (مرتضی و همکاران، ۲۰۰۶).^۶ استفاده تناوبی آب شور با آبهای دارای کیفیت بالا، نوعی شیوه مدیریتی است که به‌خاطر عدم نیاز به مخازن برای اختلاط آب شور و متعارف آسان تر می‌باشد، در این شیوه مدیریتی دو روش آبیاری یک در میان و نیم در میان در نظر گرفته می‌شود که در شیوه مدیریتی یک در میان آبیاری یک مرتبه با آب متعارف و در نوبت بعدی، با آب شور صورت می‌گیرد.

در شیوه مدیریتی نیم در میان، در هر نوبت آبیاری، نیمی از نیاز آبی با آب شور و نیمی دیگر بلافاصله پس از نفوذ نیم اول و با آب متعارف صورت می‌گیرد (لیاقت و اسماعیلی، ۱۳۸۲). البته اغلب محققان در شیوه مدیریت تناوبی، آب با کیفیت بالا را در طی مرحله حساس رشد و آب با کیفیت پایین را در مرحله غیر حساس رشد گیاه استفاده کرده اند (عبدالجواد و همکاران، ۲۰۰۵).^۷

گوجه فرنگی یکی از محصولاتی است که در بین میوه‌های سالادی، بیش‌ترین مصرف را به خود اختصاص داده و در طی سده‌ی گذشته با تولید سالانه‌ی نزدیک به ۵۰ میلیون تن یکی از محبوب‌ترین میوه‌ها به‌شمار می‌آید و به‌تازگی با توجه به صدور فرآورده‌های آن به‌دیگر کشورها، رونق بازار جهانی تولیدات حاصل از این فرآوری و امکانات وسیع تولید و فرآوری آن در ایران، اهمیت اقتصادی زیادی یافته و با توجه به ارزش آوری مناسب مورد توجه مسئولان، صاحبان صنایع و کشاورزان قرار گرفته است (گلکار و همکاران، ۱۳۸۷).

مواد و روش‌ها

به‌منظور بررسی اثر تناوب آب شور و شیرین تحت روش آبیاری قطره ای زیر سطحی (SDI) در دو

یکی از مشکلات اساسی که امروزه در سراسر جهان در مورد کشاورزی و آبیاری وجود دارد کاهش دسترسی به آب شیرین (متعارف) است. در بیشتر کشورها و نواحی آب متعارف به‌طور نسبی کمیاب است لیکن منابع قابل توجهی از آبهای شور وجود دارد که در صورت مدیریت صحیح آب، خاک و گیاهان می‌توان در آبیاری از آن‌ها استفاده کرد (متل و همکاران، ۱۹۸۵؛ رودس و همکاران، ۱۹۹۲).^۱ آبیاری قطره ای برای استفاده از آب شور در مزرعه مزایای زیادی دارد، این سامانه دارای پتانسیل ماتریک بالایی است و باعث می‌شود در نواحی مرطوب خاک میزان نمک کمتری تجمع پیدا کند.

بنابراین در منطقه توسعه ریشه، سطوح پایین‌تری از شوری وجود خواهد داشت (سینگ ساگو و کاوشال، ۱۹۹۱).^۳ نتایج تحقیقات اورون و همکاران (۱۹۹۰)^۴ و فنه و همکاران (۱۹۹۰)^۵ نشان داد که در آبیاری قطره ای سطحی نمک‌هایی که در نزدیکی سطح خاک جمع می‌شوند، می‌توانند رو به پایین حرکت نموده و به ناحیه ریشه برسند و این فرآیند ممکن است از مصرف آب و مواد غذایی جلوگیری کند و بر رشد محصول تاثیر بگذارد اما می‌توان با به‌کارگیری آب شور از طریق یک سامانه آبیاری قطره ای زیر سطحی بر این مشکل غلبه کرد.

پیش بینی شده که با استفاده از روش آبیاری قطره‌ای زیر سطحی (SDI) (Subsurface drip irrigation)، نمک تا حدودی به اعماق پایین‌تر نیمرخ خاک و پیرامون ناحیه رشد ریشه رانده شده و بنابراین خطر خسارت رساندن به ریشه‌های اصلی گیاهان به حداقل می‌رسد. انتخاب شیوه مدیریتی و روش آبیاری مناسب می‌تواند اثر شوری را کاهش و راندمان کاربرد آب در آبیاری با آب شور و متعارف را افزایش داده و باعث

1. Mantell
2. Rhoades
3. Singh-Saggu and Kaushal
4. Oron
5. Phene

6. Murtaza
7. Abdel Gawad

به FC (رطوبت ظرفیت زراعی) صورت گرفت. کمبود مقدار آب خالص برای آبیاری به وسیله‌ی رابطه (۱) به دست آمد:

$$d_n = (Fc - \theta_1) \times D_r \quad (1)$$

در این رابطه:

d_n : عمق خالص آبیاری در هر نوبت (m)، θ_1 : رطوبت حجمی خاک در زمان آبیاری (cm^3/cm^3)، D_r : عمق توسعه ریشه (m) و FC رطوبت حجمی ظرفیت زراعی (cm^3/cm^3) می‌باشد.

همه تیمارها تا مرحله ساقه دهی با آب معمولی و به یک میزان آبیاری شدند. از مرحله ساقه دهی به بعد، آبیاری با آب شور و شیرین آغاز شد. در تهیه آب شور از دو نمک کلرید سدیم و کلرید کلسیم استفاده شد. به منظور تامین آب با شوری‌های مختلف دو مخزن برای آب شور و متعارف در نظر گرفته شد.

در رابطه (۱) مقدار عمق توسعه ریشه یک پارامتر متغیر است که در زمان‌های مختلف متفاوت است و مقدار آن را در هر روز دلخواه می‌توان از رابطه (۲) بدست آورد (بورگ و گریمز، ۱۹۸۶):^۱

$$z = 0.5 R_{D_m} \left[1 - \sin \left(\frac{2.02 D_{A_s}}{D_{T_m}} \right) \right] 1.4 \quad (2)$$

در این رابطه:

Z_r : عمق ریشه در روز دلخواه DA_s ، DA_s : تعداد روز پس از کشت، DT_m : تعداد روزها تا رسیدن به حداکثر عمق ریشه گیاه و R_{D_m} : حداکثر عمق توسعه ریشه گیاه می‌باشد. مقادیر DT_m و R_{D_m} برترتیب ۸۰ روز و ۹۰ سانتی متر در نظر گرفته شد. به منظور جلوگیری از شور شدن خاک در تیمارهایی که از آب شور استفاده می‌کنند، کسر آبشویی از رابطه زیر تعیین شد:

$$LF = \frac{EC_{iw}}{5EC_{e25\%} - EC_{iw}} \quad (3)$$

شیوه مدیریتی یک در میان (m_1) و نیم در میان (m_2)، بر عملکرد گوجه فرنگی و غلظت نمک‌ها در منطقه توسعه ریشه تحقیقی در مزرعه دانشکده کشاورزی شیراز (عرض جغرافیایی $29^{\circ}36'$ ، طول جغرافیایی $52^{\circ}32'$ ، ارتفاع از سطح دریا ۱۸۱۰) انجام گردید. در مدیریت آبیاری یک در میان (m_1) آبیاری یک بار با آب شور و بار دیگر با آب متعارف یا 0.68 ds/m به طور نوبتی و یک در میان صورت گرفته ولی در مدیریت آبیاری نیم در میان (m_2) نیمی از نیاز آبی با آب شور و نیمی دیگر بلافاصله پس از نفوذ نیم اول با آب متعارف (S_0) صورت گرفته است. تیمارهای شاهد (blank) با آب متعارف (S_0) در تمام طول دوره زراعی آبیاری شده‌اند.

بافت و برخی خصوصیات خاک و تجزیه شیمیایی آب آبیاری به ترتیب در جداول (۱) و (۲) نشان داده شده است. تحقیق حاضر در زمینی به مساحت تقریبی 320 m^2 شامل ۳۰ کرت با ابعاد دو متر در سه متر انجام شده است. فاصله بین کرت‌ها یک متر بوده و در هر کرت، فواصل مرکز ردیف‌ها از یکدیگر و عرض ردیف‌ها به ترتیب 0.9 و 0.6 متر بود شکل (۱). قطره چکانها در عمق ۱۵ سانتی متری از سطح خاک قرار گرفتند.

در این آزمایش به منظور در نظر گرفتن اثر متقابل سطوح مختلف شوری و شیوه مدیریتی، از طرح آماری کرت‌های خرد شده، با سه تکرار استفاده شده که در آن شیوه مدیریتی به عنوان فاکتور اصلی (Main plot) و سطوح مختلف شوری فاکتور فرعی (Sub plot) بود. تیمارهای مختلف شوری 0.68 ، 0.8 ، 1.6 ، 2.4 (به ترتیب S_1 ، S_2 ، S_3 ، S_4) و تیمارهای شاهد با شوری 0.68 ds/m (S_0) به کار رفتند.

مقدار آب خالصی که در هر نوبت آبیاری باید به خاک داده شود برابر با مقدار آبی است که باید به خاک داده شود تا کمبود رطوبت خاک را تا حد رطوبت ظرفیت زراعی (FC) تامین نماید. برای این منظور مقدار رطوبت خاک بوسیله نوترون متر در سه عمق $30-60$ ، $30-60$ و $60-90$ سانتی متر اندازه گیری شده و آبیاری تا رسیدن

¹ Borg and Grimes

در این رابطه: مرحله چهار برگی در تاریخ ۲۴ اردیبهشت به مزرعه انتقال داده شدند. LF: کسر آبشویی (بر حسب درصد)، EC_{iw} : شوری آب آبیاری (dS/m) ، $EC_{e25\%}$: شوری عصاره اشباع به ازای ۲۵ درصد کاهش محصول (dS/m) که برای گوجه فرنگی dS/m ۵ می باشد (علیزاده، ۱۳۸۱). بذر گوجه فرنگی کشت شده رقم کلجی بوده که رقم غالب در استان فارس می باشد. به دلیل سردی هوا بذرها ابتدا در گلخانه کشت شده و پس از رسیدن به

جدول ۱- خصوصیات فیزیکی خاک در اعماق مختلف

عمق (cm)	بافت خاک	ذرات (%)			$\rho_b (g.cm^{-3})$	$PWP (cm^3.cm^{-3})^1$	$FC (cm^3.cm^{-3})^2$
		رس	سیلت	شن			
۰-۳۰	سیلتی رسی لوم	۵۵	۳۵	۱۰	۱/۲	۰/۱	۰/۳
۳۰-۶۰	سیلتی لوم	۴۹	۱۲	۳۹	۱/۵	۰/۲	۰/۳
۶۰-۹۰	سیلتی لوم	۶۰	۱۱	۲۹	۱/۵	۰/۲	۰/۳
۹۰-۱۲۰	سیلتی لوم	۶۳	۱۱	۲۶	۱/۵	۰/۲	۰/۳

Permanent wilting point : PWP -۱
Field capacity : FC -۲

جدول ۲- تجزیه شیمیایی آب آبیاری

پارامتر	pH	EC (dS/m)	کلراید (meq/l)	کلسیم (meq/l)	منیزیم (meq/l)	سدیم (meq/l)	پتاسیم (meq/l)	بی کربنات (meq/l)
مقدار	۷/۷	۰/۷	۱/۷	۲/۹	۵/۲	۰/۸	۰/۲	۴/۷

عوامل اندازه گیری شده

به منظور ارزیابی اثر تیمارهای اعمال شده عملکرد و شوری خاک در عمق های مختلف اندازه گیری گردید.

تعیین عملکرد گیاه

برای ارزیابی اثر تیمارهای اعمال شده بر عملکرد، بوته های کاشته شده در ردیف های میانی هر کرت که ردیف های اصلی مورد آزمایش بوده در مراحل مختلف و پس از رسیدن میوه ها برداشت شد و وزن میوه ها در هر برداشت مشخص شد. مجموع وزن میوه در برداشت ها بعنوان وزن میوه برای هر ردیف منظور شد.

بحث و نتیجه گیری

عملکرد گیاه گوجه فرنگی

میزان عملکرد در تیمارهای مختلف شوری و مدیریت آبیاری در جدول (۳) آمده است. نتایج بدست آمده از تجزیه واریانس نشان می دهد که شوری در سطح پنج درصد و مدیریت آبیاری در سطح یک درصد بر

همچنین در شوری 8 ds/m (S₄) نیز تفاوت عملکرد با شوری 2 ds/m (S₁) معنی دار می‌باشد. در شیوه مدیریتی یک در میان (m₁) با افزایش شوری آب آبیاری در تیمارهای S₁، S₂، S₃ و S₄ عملکرد گیاه نسبت به تیمار شاهد (S₀) به‌طور ۲۲/۱، ۴۰/۱، ۳۹/۵ و ۴۹/۸ درصد کاهش یافته است که بجز تیمار S₁ در بقیه تیمارها کاهش‌های رخ داده نسبت به S₀ معنی دار هستند. در این شیوه مدیریتی نیز تفاوت عملکرد در دو سطح شوری S₄ و S₁ معنی دار می‌باشد. در شیوه مدیریتی نیم در میان (m₂) با افزایش شوری آب آبیاری در تیمارهای S₁، S₂، S₃ و S₄ عملکرد گیاه نسبت به تیمار شاهد (S₀) به‌طور ۲۷/۱، ۴۱/۸، ۲۷/۷ و ۳۸/۹ درصد کاهش یافته که کلیه کاهش‌ها معنی دار هستند. در این شیوه مدیریتی نیز مانند m₁ و میانگین m₁، m₂ تفاوت عملکرد در دو سطح شوری S₄ و S₁ در سطح ۵٪ معنی دار می‌باشد. به‌طور کلی در سطوح شوری آب آبیاری دو و چهار دسی زیمنس بر متر کاهش محصول در تیمار m₂ بترتیب ۵/۰ و ۱/۷ درصد بیشتر از تیمار m₁ بوده و در سطوح شوری ۶ و ۸ دسی زیمنس بر متر کاهش محصول در تیمار m₁ بترتیب ۱۱/۸ و ۱۰/۹ درصد بیشتر از تیمار m₂ می‌باشد.

عملکرد گیاه گوجه فرنگی اثر معنی داری داشته لیکن اثر متقابل شیوه‌های مدیریت آبیاری و شوری آب آبیاری بر عملکرد گیاه گوجه فرنگی معنی دار نبوده است. بیش‌ترین عملکرد مربوط به تیمار آب متعارف و مدیریت آبیاری نیم در میان یا m₂S₀ (۵۲/۴۴ ton/ha) و کم‌ترین عملکرد مربوط به تیمار شوری ۸ ds/m و مدیریت آبیاری یک در میان یا m₁S₄ (۲۳/۳۶ ton/ha) می‌باشد. همچنین به‌طور کلی شیوه مدیریتی یک در میان نسبت به مدیریت نیم در میان ۱۷/۷۵ درصد عملکرد کمتری داشته است جدول (۳) و شکل (۲).

با افزایش شوری آب آبیاری در تیمارهای S₁، S₂، S₃ و S₄ میانگین عملکرد گیاه در دو شیوه مدیریتی m₁ و m₂ نسبت به تیمار شاهد (S₀) به‌طور ۲۴/۸، ۴۱/۰، ۳۳/۳ و ۴۴/۰ درصد کاهش یافته است که در کلیه تیمارها این کاهش‌ها معنی دار هستند. پاسترناک و همکاران (۱۹۸۶)^۱ در آبیاری سطحی و آبیاری با آب شور (۷/۵dS/m) و زمان کاربرد آب شور در مرحله چهار تا یازده برگی این مقدار کاهش محصول را ۳۰ درصد نشان دادند که علت اختلاف آن با نتایج این تحقیق (۴۹/۹۱٪) می‌تواند مربوط به روش آبیاری و مدیریت آبیاری باشد وان و همکاران (۲۰۰۷)^۲ نشان دادند که شوری آب در محدوده ۱/۱-۴/۹ ds/m تاثیر اندکی بر میزان محصول گوجه فرنگی در آبیاری قطره ای در خاکی با بافت سیلت لوم و اقلیم نیمه مرطوب داشته است که علت اختلاف آن با این تحقیق می‌تواند ناشی از اقلیم منطقه باشد.

¹ Pasternak

² Wan

جدول ۳- عملکرد گوجه فرنگی، مقدار آب آبیاری و بهره وری آب در شوری‌ها و مدیریت‌های مختلف آبیاری

شوری آب آبیاری (ds/m)	مدیریت آبیاری											
	متناوب یک در میان (m ₁)				متناوب نیم در میان (m ₂)				میانگین			
	عملکرد (t/ha)	بازده کاربرد آب (kg/m ³)	آب آبیاری (mm)	بازده کاربرد آب (kg/m ³)	عملکرد (t/ha)	آب آبیاری (mm)	بهره وری آب (kg/m ³)	عملکرد (t/ha)	آب آبیاری (mm)	بازده کاربرد آب (kg/m ³)	میانگین	بازده کاربرد آب (kg/m ³)
۰/۶۸ (S ₀)	۴۶/۶	۳/۷	۱۲۶۰	۳/۷	۵۲/۴	۱۲۶۰	۴/۲	۴۹/۵	۱۲۶۰	۳/۹	a	۳/۹
۲ (S ₁)	۳۶/۳	۳/۶	۱۰۲۰	۳/۶	۳۸/۲	۱۱۳۲	۳/۴	۳۷/۲	۱۰۷۶	۳/۵	b	۳/۵
۴ (S ₂)	۲۷/۹	۳/۶	۷۸۰	۳/۶	۳۰/۵	۸۹۲	۳/۴	۲۹/۲	۸۳۶	۳/۵	c	۳/۵
۶ (S ₃)	۲۸/۲	۵/۲	۵۴۰	۵/۲	۳۷/۹	۶۴۵	۵/۸	۳۳	۵۹۲/۵	۵/۵	d	۵/۵
۸ (S ₄)	۲۳/۴	۷/۸	۳۰۰	۷/۸	۳۲	۴۱۲	۷/۸	۲۷/۷	۳۵۶	۷/۸	c	۷/۸
میانگین	۳۲/۵	۴/۸	۷۸۰	۴/۸	۳۸/۲	۸۶۸/۲	۴/۹	۳۵/۳	۸۲۴/۱	۴/۸	b	۴/۸

تابع تولید محصول بر حسب شوری

تولید محصول برای مدیریت آبیاری m₁ , m₂ و میانگین m₁ و m₂ بر حسب شوری آب آبیاری بترتیب در معادلات ۶، ۵ و ۷ نشان داده شده است:

با توجه به عملکرد گیاه گوجه فرنگی در مدیریت‌های مختلف آبیاری (m₁ و m₂) و شوری آب آبیاری می‌توان تابع تولید محصول را بدست آورد. تابع شیوه مدیریت یک در میان (m₁)

$$y = -0.039Ec_i^4 + 0.494Ec_i^3 - 0.938Ec_i^2 - 7.715Ec_i + 52.10 \quad (5)$$

n=15   R²=0.612   Se=7.98   P-value=0.035

شیوه مدیریت نیم در میان (m₂)

$$y = -0.075Ec_i^4 + 0.924Ec_i^3 - 1.639Ec_i^2 - 10.83Ec_i + 60.29 \quad (6)$$

n=15   R²=0.499   Se=9.48   P-value=0.109

میانگین شیوه‌های مدیریت یک در میان (m₁) و نیم در میان (m₂)

$$y = -0.057Ec_i^4 + 0.709Ec_i^3 - 1.288Ec_i^2 - 9.276Ec_i + 56.19 \quad (7)$$

n=30   R²=0.496   Se=8.62   P-value=0.0013

در این روابط:

روش آبیاری قطره ای زیر سطحی بویژه در شیوه مدیریت m₂ می‌باشد.

y: عملکرد گیاه گوجه فرنگی بر حسب (t/ha) و EC_i: شوری آب آبیاری (ds/m) می‌باشد.

همانطور که در شکل (۲) مشاهده می‌شود با افزایش شوری آب آبیاری در هر دو شیوه مدیریت m₁ و m₂ از شوری ۲ ds/m به بعد منحنی کاهش عملکرد دارای شیب ملایمی است که بیانگر کنترل مناسب اثرات افزایش شوری آب آبیاری بر عملکرد گوجه فرنگی در

بازده کاربرد آب (WUE)

طبق جدول (۳) میزان آب کاربردی با افزایش شوری کاهش پیدا کرده است زیرا با شور شدن آب، قابلیت جذب آب به وسیله گیاه کاهش یافته و اگر چه

در تیمار m_2S_4 و حداقل آن در تیمار m_2S_1 رخ داده است. شوری عصاره اشباع در اعماق ۰-۳۰ و ۳۰-۵۰ سانتی متری خاک در شیوه مدیریتی یک در میان (m_1) نسبت به مدیریت نیم در میان (m_2) به طور ۵/۶۱ و ۲/۶۹ درصد بیشتر بوده لیکن در اعماق ۵۰-۷۰ و ۷۰-۹۰ سانتی متری خاک به طور ۲۳/۲۵ و ۲۰/۱۹ درصد کمتر می باشد. در اعماق ۵۰-۷۰ و ۷۰-۹۰ سانتی متری خاک حداکثر EC_e در هر دو تیمار m_1 و m_2 مربوط به سطح شوری S_4 (۸ dS/m) بوده که در عمق ۷۰-۵۰ سانتی متری به طور ۲/۳۳ dS/m و ۳/۴۲ و در عمق ۷۰-۹۰ سانتی متری به طور ۱/۵۸ dS/m و ۱/۸ می باشد.

به عبارت دیگر شوری عصاره اشباع خاک در مدیریت یک در میان در اعماق سطحی خاک (۵۰-۰ سانتی متر) بیشتر و در اعماق زیرین خاک (۹۰-۵۰ سانتی متر) کمتر از مدیریت نیم در میان می باشد شکل های (۳) و (۴). بنابراین در مدیریت نیم در میان خاک بیشتر آبخویی شده و باعث انتقال بیشتر نمک ها به اعماق پایین شده است. نتایج تحقیقات وان و همکاران (۲۰۰۷)^۲ نیز نشان داد که شوری آب در محدوده ۱/۱-۴/۹ dS/m پس از گذشت سه سال از انجام آزمایش و استفاده از آب شور، باعث افزایش شوری خاک در عمق ۰-۹۰ سانتی متری نشده است که می تواند به دلیل اقلیم نیمه مرطوب منطقه باشد.

مرتضی و همکاران (۲۰۰۶)^۳ در خصوص کاربرد آب شور-قلیا در تناوب پنبه-گندم آزمایشاتی انجام دادند و نتایج آزمایشات آن ها معلوم کرد که استفاده تناوبی با آب شیرین یا همراه کود، اثر منفی بر کیفیت خاک یا محصول دهی نخواهد گذاشت.

نتیجه گیری

با افزایش شوری آب آبیاری عملکرد گیاه کاهش می یابد، بیشترین عملکرد مربوط به تیمار آب

خاک دارای آب بیشتری است لیکن این آب به استفاده گیاه نمی رسد. بنابراین کارایی مصرف آب در کل افزایش یافته است به طوری که بیشترین کارایی مصرف آب (بهره وری آب) مربوط به تیمارهای m_1S_4 و m_2S_4 می باشد. بهره وری آب در تیمارهای m_1S_1 ، m_1S_2 ، m_1S_4 ، m_2S_1 ، m_2S_2 و m_2S_4 بوده و در تیمارهای m_1S_0 و m_1S_3 به طور ۵/۰۳، ۴/۳۸ و ۰/۱۲ درصد بیشتر از تیمارهای m_2S_3 و m_2S_4 بوده و در تیمارهای m_1S_0 و m_1S_3 به طور ۱۱/۳۰ و ۱۲/۴۳ درصد کمتر از تیمارهای m_2S_3 و m_2S_0 می باشد.

میانگین بازده کاربرد آب در شیوه مدیریت آبیاری m_1 و m_2 بر ترتیب ۴/۸ و ۴/۹ کیلوگرم در مترمکعب است که به طور تقریبی برابر هستند. نتایج تحقیقات وان و همکاران (۲۰۰۷)^۱ نیز نشان داد که شوری آب در محدوده ۱/۱-۴/۹ dS/m بر مقدار تجمع آب مصرفی گیاه و بازده کاربرد آب تاثیر دارد، به طوری که با افزایش شوری آب آبیاری مقدار تجمع آب مصرفی کاهش و در نتیجه بازده کاربرد آب افزایش یافت.

شوری خاک

نتایج تجزیه واریانس نشان می دهد که شوری آب آبیاری در سطح پنج درصد بر EC_e در اعماق ۰-۳۰، ۳۰-۵۰ و ۵۰-۷۰ سانتی متری خاک و در سطح یک درصد بر EC_e خاک در عمق ۷۰-۹۰ سانتی متری خاک اثر معنی داری داشته لیکن شیوه های مدیریت آبیاری و اثر متقابل شیوه های مدیریت آبیاری و شوری بر EC_e خاک در اعماق مختلف اثر معنی داری نداشته است. بیشترین مقدار شوری عصاره اشباع در اعماق ۰-۳۰، ۳۰-۵۰، ۵۰-۷۰ و ۷۰-۹۰ سانتی متر به طور مربوط به تیمارهای m_2S_3 (۲/۶۷ dS/m)، m_2S_4 (۳/۳۶ dS/m)، m_2S_4 (۳/۴۳ dS/m) و m_2S_4 (۱/۸۱ dS/m) و کمترین آن به طور مربوط به تیمارهای m_1S_0 (۰/۹۰ dS/m)، m_1S_0 (۰/۷۸ dS/m) و m_1S_0 (۱/۰۰ dS/m) می باشد. بنابراین حداکثر شوری در اعماق مختلف

² Wan
³ Murtaza

¹ Wan

برای شستشوی نیمرخ خاک در پایان فصل زراعی بر اساس معادله بیلان نمک در خاک می‌باشد:

$$EC_i \times I = (LR_r + LR_f + LR_s) \times EC_p$$

$$EC_p = EC_e \times 2 \quad (8)$$

در این رابطه:

EC_i : شوری آب آبیاری (dS/m)، LR_i : آبتشویی آب آبیاری (mm)، LR_r : آبتشویی آب باران (mm)، LR_s : آبتشویی مورد نیاز برای کنترل نمک خاک (mm)، EC_e : شوری عصاره اشباع خاک به ازاء ۲۵٪ کاهش محصول (dS/m) و I : عمق آب آبیاری (mm) می‌باشد.

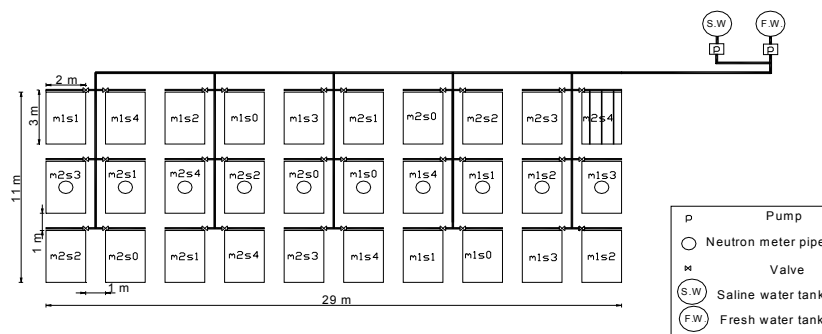
عمق آب آبیاری در طول فصل کاشت (I) برای شوری‌های ۰/۶۸، ۰/۲، ۰/۴، ۰/۶ و ۰/۸ دسی زیمنس بر متر بترتیب ۱۲۶۰، ۱۰۲۰، ۷۸۰، ۵۴۰ و ۳۰۰ میلی‌متر بوده و مقدار فرونشست عمقی ناشی از باران (LR_r) بر اساس مقادیر باران و خصوصیات خاک و گیاه در طول فصل کاشت ۹۸ میلی‌متر بوده است. با جایگذاری این مقادیر در معادله بیلان نمک مقدار آب لازم برای برقراری تعادل نمک خاک (LR_s) در شوری‌های فوق بترتیب ۰/۰، ۰/۷، ۰/۵۹، ۰/۸۵ و ۰/۷۳ میلی‌متر برای تیمار m_1 و بترتیب ۰/۰، ۰/۹۳، ۰/۸۱، ۰/۶۹ و ۰/۵۷ میلی‌متر برای تیمار m_2 می‌باشد.

اعدادی که دارای حروف مشابه می‌باشند بر اساس آزمون آماری دانکن در سطح پنج درصد اختلاف معنی داری ندارند

متعارف m_2S_0 (۵۲/۴۳۷ ton/ha) و کم‌ترین عملکرد مربوط به تیمار m_1S_4 (۲۳/۳۶۳ ton/ha) می‌باشد. همچنین شیوه مدیریتی یک در میان نسبت به مدیریت نیم در میان ۱۷/۷۷ درصد عملکرد کمتری داشته است. در شیوه‌های مدیریتی m_1 ، m_2 و همچنین برای میانگین m_1 و m_2 تفاوت عملکرد در دو سطح شوری S_4 و S_1 معنی دار می‌باشد. میانگین عملکرد در شوری‌های مختلف در شیوه مدیریتی m_1 و m_2 بترتیب ۳۲/۵ و ۳۸/۲ تن در هکتار می‌باشد که اختلاف معنی داری در سطح پنج درصد ندارند.

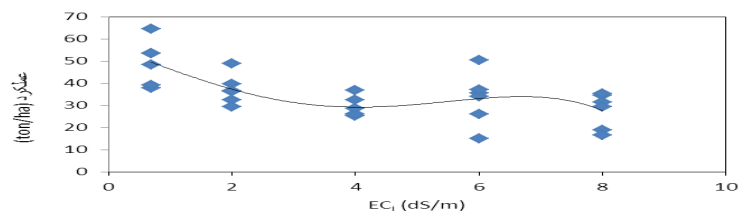
با افزایش شوری آب آبیاری میزان نمک در نیمرخ خاک زیاد می‌شود که نسبت به ابتدای فصل بسیار قابل توجه بوده است. در شیوه‌های مدیریتی اعمال شده میزان تجمع نمک در شیوه مدیریتی یک در میان در عمق‌های ۳۰ و ۵۰ سانتی متر بیشتر و در عمق‌های ۷۰ و ۹۰ سانتی متر کمتر از مدیریت نیم در میان می‌باشد و از آنجا که ریشه‌های گیاه حد اکثر تا عمق ۵۰ سانتی متر رشد کرده است میزان تجمع کمتر نمک در اعماق ۳۰ و ۵۰ سانتی متری در تیمارهای مدیریت نیم در میان نشان دهنده فراهم بودن شرایط بهتر برای جذب آب و مواد معدنی به وسیله ریشه گیاه می‌باشد.

به‌طور کلی با افزایش سطح شوری، شوری عصاره اشباع خاک افزایش پیدا کرده است. مقدار آب لازم

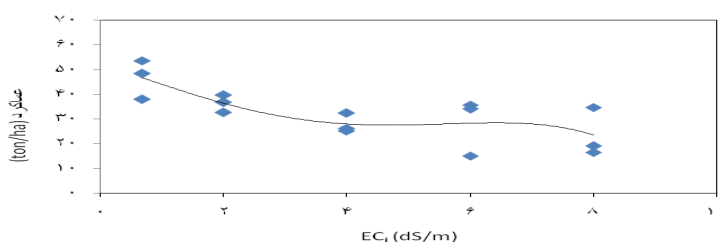

شکل ۱ - جانمایی طرح آزمایشی

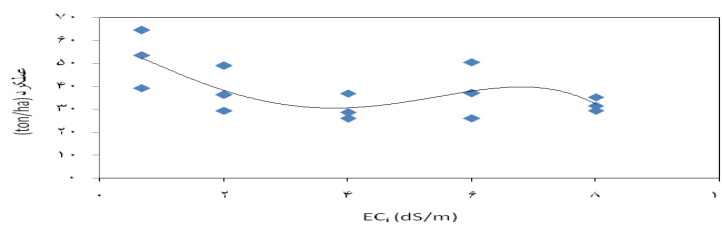

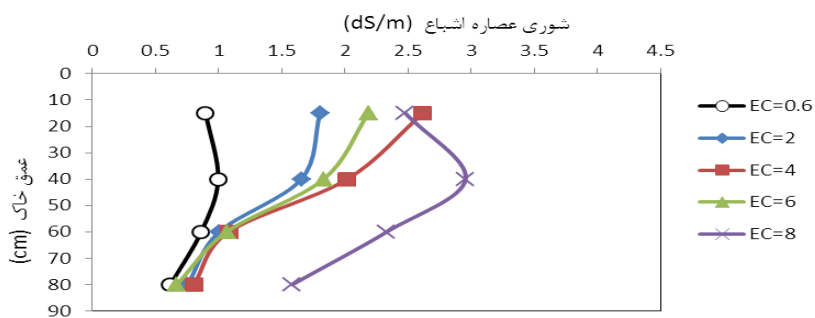
شکل ۲- تابع عملکرد گوجه فرنگی در سطوح مختلف شوری (میانگین شیوه‌های مدیریتی m_1 و m_2)

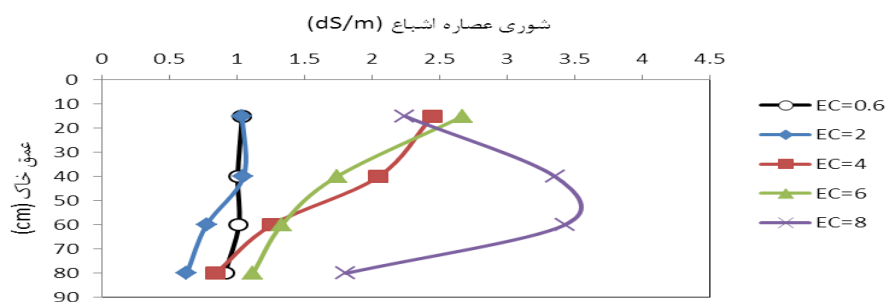
شکل ۳- تابع عملکرد گوجه فرنگی در سطوح مختلف شوری تحت شیوه مدیریتی یک در میان (m_1)

شکل ۴- تابع عملکرد گوجه فرنگی در سطوح مختلف شوری تحت شیوه مدیریتی نیم در میان (m_2)

شکل ۵- هدایت الکتریکی عصاره اشباع خاک (dS/m) در شیوه مدیریت یک در میان در عمق‌های مختلف

شکل ۶- هدایت الکتریکی عصاره اشباع خاک (ds/m) در شیوه مدیریت نیم در میان در عمق‌های مختلف

فهرست منابع

۱. علیزاده، ا. (۱۳۸۱). "طراحی سیستم های آبیاری". انتشارات دانشگاه امام رضا
۲. گلکار، ف.، ع. فرهمند و ح. فرداد. (۱۳۸۷). بررسی تاثیر میزان آب آبیاری بر عملکرد و بازده مصرف آب در گوجه فرنگی. مجله مهندسی آب. سال اول. صفحه ۱۹-۱۳
3. AbdelGawad, G., Ghaibeh, A., and F. Kadouri. 2005. The effect of saline irrigation water management and salt tolerant tomato varieties on sustainable production of tomato in Syria (1999-2002). *Agricultural Water Management*. 78: 39-53.
4. Liaghat, A., and Sh. Esmaeili. 2003. The effect of fresh and saline water conjunction on corn yield and salt concentration in the root zone. *Journal of Agricultural Science Natural Resources*. 10(2) : 159-169. (In Farsi)
5. Borg, H., and D. W. Grimes. 1986. Depth development of roots with time: An Empirical Description. *Transactions of the American Society of Agricultural Engineers*. 29(1): 194-197.
6. Mantell, A., H. Frenkel., and A. Meiri. 1985. Drip irrigation of cotton with saline-sodic water. *Irrigation Science*. 6: 95-106.
7. Murtaza, G., A. Ghafoor., and M. Qadir. 2006. Irrigation and soil management strategies for using saline-sodic water in a cotton-wheat rotation. *Agricultural Water Management*. 81: 98-114.
8. Oron, G., Y. DeMalach., Z. Hoffman., Y. Keren., H. Hartmann., and N. Plazner. 1990. Wastewater disposal by subsurface trickle irrigation. Proceedings, *Fifteenth Biennial Conference, IAWPRC, Kyoto, Japan, Jul 29-Aug. 3*, pp. 2149-2158.
9. Phene, C. J., K. R. Davis., R. B. Hutmacher., B. Bar-Yosef., and D. W. Meek. 1990. Effect of high frequency surface and subsurface drip irrigation on root distribution of sweet corn. *Irrigation Science*. 12: 135-140.
10. Pasternak, D., Y. De Malach., and I. Borovic. 1986. Irrigation with brakish water under desert condition VII. Effect of time and application of brakish water on production of processing tomatoes (*lycopesion esculentum* Mill.). *Agricultural Water Management*. 12: 149-158.
11. Rhoades, J. D., A. Kandiah., and A. M. Mashali. 1992. The use of saline waters for crop production. *FAO Irrigation and Drainage paper*. FAO, United Nations, Rome, p. 48.
12. Singh-Saggu, S., and M. P. Kaushal. 1991. Fresh and saline water irrigation through drip and furrow method. *Journal of Tropical Agriculture*. 9(3): 194-202.
13. Wan, Sh., Y. Kang., D. Wang., Sh. P. Liu., L. P. Feng. 2007. Effect of drip irrigation with saline water on tomato (*lycopesion esculentum* Mill.) yield and water use in semi-humid area. *Agricultural Water Management*. 90: 63-74.